

fejezettel zárul a könyv. Közli a turista kalauzok dijszabályait, a menházak, hegyi lovak díjtételeit, azok kötelességeivel, jogaival együtt.

A hasznos munkához ajánlatos a bécsi csász. és kir. katonai földrajzi intézetben Nagy-Szeben környékéről tisztán turistai célokra közrebocsátott térképet is megszerezni. Ez a kitűnő kalauz példány-képpül szolgálhatna az EKE-nek hasonló kalauzok szerkeztésére.

Téglás Gábor.

Vorländer bölcelettörténete.

Geschichte der Philosophie. I. Bd.: Philosophie des Altertums und des Mittelalters. II. Bd.: Philosophie der Neuzeit. Leipzig (Dürr) 1903. 292 + 540 lap. Ára 6:50 márka.

Szerző műve a *Kirchmann*-féle „*Philos. Bibliothek*“ 105. és 106-ik köteteként jelent meg. E vállalat tudvalevőleg a kiválóbb régebbi és újabbi philosophusok főműveinek egyetlen gyűjteményes kiadása, a melyben eddigelé Descartes, Spinoza, Kant, Aristoteles, Bacon, Berkeley, Bruno, Cietro, Comte, Condillac, Grotius, Hume, La Mettrie, Leibniz, Locke, Macchiavelli, Scotus Erigena, Fichte, Hegel, Platon, Schleiermacher művei jelentek meg német szöveggel és bőséges magyarázatokkal.

Művével a szerző azt a nagy hézagot akarja pótolni, a mely vagyon Überweg, Erdmann, Zeller, Fischer Kuno nagy művei, és Schwegler, Kirchner és Rabus stb. kisebb kompendiumai között. Főleg Schweglernek hézagos, felületes és elavult művét akarja kiszorítani a diákság köréből a szerző. Úgy találja, hogy a bölcelettörténet *egészt* tárgyaló mű még hiányzik a német szakirodalomban. Zeller és Falckenberg a bölcelet összfejlődésének csak egyes részeit, Windelband műve ellenben kizárólag a bölceleti problémák és fogalmak történetét tárgyalja.

A mű a bevezetésen kívül 2 kötetben öleli föl a bölcelettörténet gazdag tananyagát. Az elsőben tárgyalja az ó- és középkori, s a második, igen testes kötetben az újabbkori bölcelet történetét. A másodiknak végén „Zeittafel“ cz. alatt közli Cusa Miklóstól kezdve egészen Nietzsche Zarathustráig a philosophusok főbb műveinek pontos czímét és megjelenési évét, valamint mindkét kötet végén „a philosophusok és irodalmárok“ jegyzékét. Kár, hogy Falckenberg művéhez hasonlóan a főbb bölceleti műszavak jegyzékét nem esatolta a műhöz.

A bevezetésben közelebbről a bölcelet nevével, fogalmával, a bölcelettörténet módszerével, forrásaival és segédeszközeivel, nem

különben a keleti népeknek a philosophiához való viszonyával, a görög bölcelet önállóságával s történetének forrásaival és segéd-eszközeivel foglalkozik a szerző. A bölceselkedést „az emberi értelem egységesítésre való törekvésének“ definiálja „az ismeret terén.“ Ez oldalról tekintve ismeretelmélet és észszerű világfelfogás egyaránt. A bölcelettörténetírás köréből behatóbban ismerteti. Überweg, Windelband, Erdmann, Dühring és Stöckel, s az egyes bölceleti irányok vagy tudományágak köréből Lange, Ziegler, Siebeck, Prantl, Lasswitz, Hartmann, Stein és Encken műveit. Egészen helyesen idézi Frommann „böles. klasszikusait“, a kik között eddigelé Facher, Hobbes, Kierkegaard, Rousseau, Spencer, Nietzsche, Kant, Aristoteles, Platon, Schopenhauer, Carlyle, Lotze, Wundt és Mill bölceleti rendszereinek méltatása jelent meg. A bölcelettörténeti kutatást szolgálja még 1888 óta a Stein-féle „Archiv für Geschichte der Philosophie“, s a még Fichte által megállapított, majd Falckenberg és jelenleg Busse königsbergi tanár által szerkesztett „Zeitschrift für Philosophie und philos. Kritik“ cz. folyóirat. A legteljesebb bibliographiát nyújtja Natorp „Archiv für systematische Philosophie“ cz. vállalatának évenkénti melléklete. A keleti népeknek a bölcelethez való viszonyát tekintve a német Röth és Gladischal (és nálunk Pekár Károlylyal szemben) tagadja azoknak önálló szerepét a bölcelet terén és vitatja a görög gondolkodás önálló eredetét. A görög bölcelettörténet irodalmából méltatja Mullach, Ritter és Preller, Brandis, Zeller, Windelband, Gomperz, Kühnemann, Ziegler, Schmidt, Pohlmann és Eleutheros műveit. A mi Sebestyénünk művét, sajnos, nem ismeri.

A görög bölcelettörténet tananyagát így osztja be: a) kosmológiai korszak (Thalestól Demokritig); b) anthropologiai korszak (a sophistáktól a sokratikusokig); c) rendszeres korszak (Platon és Aristoteles); d) hellén-római korszak (a stoikusoktól az újplatonikusokig). A középkornál behatóan tárgyalja 1. a patristika, 2. a scholastika és 3. a mystika bölceletét. Az egyes korszakokat jellemző fejtegetesei igen találók és meggyőzők.

A 2-ik testes kötetben tárgyalt újkori bölceletnél különbséget tesz a) átmeneti korszak (renaissance és modern természettudomány), b) a nagy dogmatikai rendszerek (Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibniz), c) a felvilágosodás (angol, francia és német), d) Kant criticismusa, e) a Kant utáni rendszerek (Fichtétől Schopenhauerig) s f) a jelenkor bölcelete között (a XIX-ik század 2-ik felében). A kiválóbb bölcelettörténeti irodalmi termékek közül idézi Erdmann, Zeller, Windelband, Überweg, Falckenberg, Höffding, Stöckel, Vorländer és Jodl műveit. Egyik igen sikerült részlete a reformátói bölceleti jelentőségének jellemzése.

Újjáalakította a modern bölceletet Kant criticismusa. Ebből

fejlődött ki Fichte subjektív, Schelling objektív, Hegel abszolút idealismusa és Herbart és Schopenhauer realismusa. A jelenkori bölcséletet 1840—1900-ra teszi, s itt egyenkint tárgyalja igen behatóan a német, francia és angol pozitivizmust, az 50-es évek materializmusát és spiritualizmusát, a modern fejlődés bölcséletét, természet-tudományi alapon Fechner, Lotze, Hartmann és Wundt idealisztikus rendszereit, Lange, Cohen, Natorp és mások felújított kriticizmusát, a socializmus és az individualizmus bölcséletét és napjaink bölcséleti jelenségeit s az egyes önállóbb bölcséleti tudományágakat. Felette röviden ismerteti Überweg-Heinze művei alapján a „külföld“ bölcséletét is, s itt a magyar irodalomból legújabb bölcsélet-történetírásunk teljes mellőzésével kizárólag Böhm K. „Az ember és világa“ cz. ismeretelméleti művét idézi. Kár volt nagyobb gondot nem fordítani a külföldi bölcsélet behatóbb ismertetésére. E tekintetben szerző műve igen hézagos, sőt felületes.

Felette érdekesen és tanulságosan jellemzi szerző műve végén napjaink bölcséletét. Szerinte lázas a bölcséleti érdeklődés Németországban és a külföldön a legkülönbözőbb tereken. Az egészséges bölcselkedés szempontjából örömmel kell üdvözlönnünk a spekulatív metaphysika háttérbe szorulását, s az egyes bölcséleti tudományágak önálló művelésének előtérbe lépését. Nem szabad azonban felednünk, hogy a bölcsélet sajátos hivatása „az emberi értelemnek egységesítésre való törekvése az ismeret terén“. Alapvető és maradandó érvényű elméletek fejlődtek ki egy Demokrit, Platon és Aristoteles, Galilei, Kepler és Newton, Leibniz, Kant, Schleiermacher, Hegel, Marx és Darwin eszméiből. Főleg 2 termékeny gondolat az, a mely a modern bölcséletet és tudományt gazdag kifejlődésében befolyásolja, s az a *fejlődés elmélete* s az *ismeret-kritikai érzék* a tudomány összes ágaiban. Végül modern bölcséleti törekvéseink jellemző vonása a bölcsületnek és az életnek összeegyeztetése az értelem s az erkölcsi önelhatározás világánál. Mi még Lotz és Falckenberg nyomán hozzá tesszük azt is, hogy az egyoldalú elvont gondolkodásnak a kedélyi élet által való kiegészítése, nemkülönben egy keresztyén theisztikus bölcsületnek a megalkotása a természet és a történelem fejlődésének megmagyarázása czeljából s így egyseges és életerős világnézetnek a kifejlesztése fogja képezni a jövő bölcsületnek megoldandó feladatát. Mint egységes világnézetre irányuló törekvés, a bölcsület az egész emberiség ügye, s az egyes kulturnemzetek közös java és törekvése. Ennyiben nemzeti szellemről is szólhatunk a philosophiában, s a bölcsületi gondolkodás történetében. Szerző az ismertetés elején jelzett czélból felette dicséretes és elismerésre méltó munkát végzett a maga bölcsület-történetének összeállításával. Kitünő tájékoztató a mű a bölcsület különböző korszakaiban s azok irodalmában. Az egyes korszakok, irányok és

azonnal hazarendelte Moesiába. A Maros-Szamos mentén egy 110. februárius 17-én kelt katonai elbocsátó-levél (*honesta missio*) szerint már a XIII-ik ikerlegiónak cohorsai és alái állottak, a castrumokat, utakat stb. is ezek építették s így legalább is nagyon bizonytalan az a föltevés, hogy a mai Kolozsvár helyén levő római coloniát Claudius legiójáról nevezhették volna Claudius városának, Claudio-polisnak. Napoca lakosainak nagy része azonban Kis-Ázsia nyugati részéből verődött össze; a tulajdonképeni asianusok főhelye Dacziában épen itt volt. A kelta galaták Napocát csak ideiglenes lakóhelyüknek tekintették. Kis-Ázsiában ismételten találkozunk Claudopolisszal, mint helynévvel. Így nevezik másképen Bithyniában Bithyniumot is, melyet csakugyan Claudius császár (41—54.) telepített oda s így a városnak ő a heros eponymosa. Közel esett a galaták földjéhez és így nem lett volna képtelenség, hogy az át- (vagy inkább vissza-) telepdő galata katonák ennek az európai telepnek az Ázsiából magukkal hozott nevet adják. De van *Claudiopolis* nevű hely Kis-Ázsia más részeiben is; így a Halys folyó közelében, szintén Bithyniában, *Claudiopolis nova*, talán a mai Boli vagy Borla és Cataoniában a mai Erekli. Ha idevesszük, hogy a Clausus (Finály Henrik szerint) őskori, vagy tán sabinus ősfarmája a Claudius névnek, és hogy a *clausum* zárt helyet jelent, tehát olyasmit, mint a német Klause (cella, remetelak, faúszató csatorna torka), elég tetsetősnek látszanék, hogy *Claudiopolisban* (a *polis* „város“ jelentése helyett magát a „vár“-at véve) a Klausenburg (Claudius vára, vagy . . . zártvár) őst keressük. Az is elég meglepő találkozásnak látszik, hogy Claudius magyar neve Kolozs, *Claudiopolis* tehát szóról-szóra fordítva Kolozsnak a városa, Kolozsvár.

A római légióknak épen a gótok hódításai elől kellett kivonulniok Daciából s így elég közel állana az a föltevés, hogy az elhagyott *Claudiopolis* nevét a nekik megfelelő átalakítással átvették, az utánuk jövő többi germánokra s végül a honfoglaló magyarokra is átszarmaztatták, hogy ők viszont a maguk szája íze szerint módosítsák a hely nevét, a nélkül, hogy annak eredeti értelmét elferdítenék, vagy legalább megtagadnák. Szép példája volna a történelmi hagyományokhoz való szívós ragaszkodásnak, de szinte páratlanul állana Erdély történelmi földrajzában. Bizonyára vannak helyneveink, melyek a honfoglalás előtti germán, főképen pedig

szláv lakosoktól szállottak át reánk, de a Ptolemaiosnál, a Peutinger-féle térképen és a felíratokban megőrzött római, vagy rómaisított helynevekből másfélezredéven át tudtommal egy sem maradt használatban. Még a fővárost, Zarmisegethusát is egyszerűen csak Gredistyének, Várhelynek hitták s az egykori római városok és telepek neveit a néphagyományok segítségével nélkül, teljesen tudományos alapon kellett alkalmazni egyes föltárt romokra. A romok között pedig egy sínes, mely csak egyetlenegy fölíratos bizonyosságot is megőrzött volna, hogy ott valaha Claudiopolis nevű hely állott; s nincs egyetlenegy római korbéli irodalmi adat sem, mely Daciában Claudiopolis nevű hely létezésére, vagy legalább arra engedne következtetni, hogy mint Ázsiában Bithyniumot, Európában — nálunk — Napocát másnéven és párhuzamosan Claudiopolisnak hitták. Napoca nevét viselő felíratos köveink azonban vannak az Erdélyi Múzeumban.

Honnan veszi tehát magát Kolozsvár Claudiopolis neve?

Én a dolgot úgy képelem, hogy midőn Báthory István lengyel király 1581-ben Dr. Magi Lőrincz vezetése alatt tizenkét jezsuitát nevezett ki az akkor alapított kolozsvári katolikus egyetem tanárává, ezek a tudomány-egyetem székhelyét a klasszikai irányuknak megfelelőbb latin helynévvel akarták a tudományok köztársaságában elfogadhatóbbá tenni. A németes Klausenburg inkább hangzásával, a magyaros Kolozs pedig jelentésénél fogva Claudiusra emlékeztetvén őket, másfelől pedig tudván, hogy Dacia helyőrsége jobbadán Kis-Ázsiából került ki, a Kis-Ázsiában ismételve megtalált Claudiopolis nevet egyszerűen átvették, illetőleg a lengyel királyljal már az alapító oklevélben elősmertették. A király, a ki azelőtt nem egy latin oklevélben emlékezett meg Kolozsvárról, sohasem használta ennek semmiféle latin nevét, kétségkívül azon egyszerű okból, hogy ezen combinatio előtt ilyen latin nevet nem ösmert. A mint említettem, még az Erdély klasszikus multjával szívesen bibelődő renaissance kora sem. Bonfinius, a ki először beszélt az oláhok római származásáról, pártfogója, Mátyás király szülővárosának nevét onnan származtatta, hogy Kolozs „scythanyelven“ oskolát jelent s hogy a sok oskolával dicsekvő várost ezért nevezték volna Oskolásvárosnak, vagyis . . . Kolozsvárnak. Pedig a humanista Bonfinius már mégis tudhatta, hogy a scyth

vagy magyar iskola a görög σχολή (tudományoknak szentelt idő, a tanítás helye stb.) után van képezve. Bonfiniustól Magiig azonban a humanistáknak sok ilyen tudákos szóképzés nyomja a lelkét. Huszti András 1735. táján írt Ó- és Új-Daciájában több oldalnyi fejtegetéseinek végén tagadván, hogy Kolozsvár Napoca lehetett volna, szinte haragosan veti oda, hogy „Kolozsvárnak valóságos neve deák nyelven Clusa, Clausapolis, nem Claudiopolis; az oláhok, kik Erdélyben nagyobbára római coloniáknak maradványai, még ma is ezt a régi nevezetet így használják: Klus, a magyarok Kolos, a szászok és németek Clausa, a honnan per constructionem genitivi cum nomine (a mint a deákok szoktak szólani) ettől a szótól: clausa, lészen a constructioban Clausenburg; így ettől a szótól Maria, lészen Marienburg“. „A Clusa nevezet mindenütt tartományok véghelyeiben a természettől építetett szoros és járhatatlan helységet jelent, vagy pedig emberi mesterséggel készült rekeszt, zárt sánczot, vagy végbeli várat tészen“.

Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Kolozsvárt a rómaiak hajdanában Napocának nevezték és nem Clusának, Clausapolisnak, vagy Claudiopolisnak. Azt az önkényt, melyet ez utóbbi névnek megalkotásával és forgalomba-hozatalával 1581-ben a kolozsvári Báthory-egyetem követett el, 1902. november 29.-én 646. sz. a. hozott határozatával a kolozsvári m. kir. Ferencz-József-tudományegyetem tanácsa szüntette meg, a mennyiben az 1898. évi IV. törvényzikkre hivatkozva kimondta, hogy az egyetemet a latin szövegű okiratokban, doktori és egyéb oklevelekben, a külfölddel való levelezésekben stb. többé nem Claudiopolisnak, hanem egyszerűen Kolozsvárinak kell nevezni s „datum Claudiopoli“ helyett egyszerűen „in urbe Kolozsvár“-t írni. Ez, azt hiszem, egyszerűbb volt, mint a Claudiopolist Napocával fölcserélni és bevallani, hogy három századon keresztül két egyetem s utána a többi is csak hozzávetésen és nem kielégítő tudományos nyomozáson alapuló nevet használt. Az irodalom és tudomány története három század tapogatódzásainak jele gyanánt egyideig még talán megőrzi Claudiopolis nevének az emlékét, a nagyközönség azonban, mely idáig sem törődött vele, gyorsan napirendre tér fölötte és az ifjú, modern egyetem székhelye gyanánt latin oklevelekben is szívesebben üdvözlí Kolozsvárt, azt a nevet, melyet, maga a város, latinúl írva is büszkén vallott magáénak.

Claudiopolis elmúlásának ténye azonban talán mégis megérdemelte ezt a nekrológust s magának a névnek mindenesetre van annyi irodalmi becsé és jelentősége, hogy kegyelettel helyezzük oda, a hová való; az Erdélyi Múzeumba.

Márki Sándor.

Kocsárdi Gálffi János czímeres levele 1577-ből.

Gálffy Endre Székelyudvarhely város főjegyzőjének régi okleveleit átkutatván, azok között több a kocsárdi Gálffi családra vonatkozó érdekes okíratra akadtam; többek között Báthory István lengyel királynak kocsárdi Gálffi János számára 1577-ben adományozott czímerújító és bővítő levelére is.

Gálffi János Báthori Kristófnak tanácsosa és titkára volt, később pedig az ifjú Báthory Zsigmond főudvarmestere, a kinek Báthory István a lengyel király szép utasítást dolgozott ki, hogy miképen vezesse a gyermek-fejedelem neveltetését és udvartartását. Később ő is egyik áldozata lett a hóbortos zsarnokká vált Báthory Zsigmond vérengzéseinek. 1593-ban végeztette ki egykori mentorát. Fogságában írt érdekes önéletrajzát kéziratban hagyta hátra (kiadta gr. Kemény József Erdélyország tört. tárában).

A czímerújító levél igen szépen méltatja Gálffi János érdemeit. A czímer megújítja a régi családi czímet, mely egy királyi koronán ülő ezüstszínű gólyát ábrázol; de megpótolja ezt felette két sávval, mely a Maros és Aranyos folyót ábrázolja, mely Gálffi szülőföldjét öntözi. Megjegyzendő, hogy Gálffi Maros-Ujvárt is birtokul nyerte, melyet halála után a család elvesztett.

A nemes levél egy 26 cm. széles és 64 cm. hosszú hártya-papíron írva, a szöveg előtt igen eszesen festett czímerrel ellátva. Szövege a következő:

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Kioviae, Volhiniae, Podlachiae, Samogitiae, Livoniae, etc. princeps Transilvaniae. Tibi fideli nostro *Joanni Gálffi de Kochard* secretario et consiliario illustrissimi domini Christophori Bathori de Somlo, vaivodae Transilvaniae et Sieulorum comitis etc. fratris nostri observandissimi salutem et gratiam nostram regiam. Quem admodum magna est dissimilitudo inter ea monumenta munificentiae, quae brevitate temporis exstingvuntur, atque illa quae aeternitati mandatur; ita etiam inter homines quaedam studiorum varietas